

УДК 378.14

*Л.М. Семенець,
асистент кафедри охорони праці
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Україною як рівноправним членом світового товариства прийнято цілий ряд заходів на законодавчому рівні, які визначають, що найбільшою цінністю освітньої галузі держави є особистості учня і студента. Такими законодавчими актами є закони „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про загальну середню освіту”, Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті, Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи. Зокрема, в останній зазначається, що освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культурно-творча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблеми, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Національна доктрина розвитку освіти (затверджена Указом Президента від 17 квітня 2002 р.) констатує, що перехід від інформаційно-описового на особистісно-орієнтоване, розвивальне навчання є головним напрямком модернізації освітньої галузі держави, який слугує становленню творчої особистості.

З огляду на це зростають вимоги до професійної підготовки вчителя, який має забезпечити реалізацію нової концепції розвитку освіти й насамперед, виховання підростаючого покоління, здатного до саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації. Саме тому актуальною є **загальна проблема**, яку ми досліджуємо, що пов’язана із формуванням професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у школярів. Окремі методичні і психологічні аспекти цієї проблеми висвітлювалися у дисертаційних

дослідженнях Л.П. Гапоненко, Г.Г. Колінець, Л.Ф. Мірошниченко, Р.Н. Мойсеєнко, О.С. Чашечникової, зокрема, у рамках проблем розвитку математичних здібностей учнів основної школи, психологічних передумов формування математичних дослідницьких здібностей у старшокласників, формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності. Однак, цілісне розв'язання поставленої нами проблеми досі не перебувало в полі педагогічних досліджень науковців.

У рамках визначеної загальної проблеми необхідно здійснити теоретичний аналіз категорій "здібності", "математичні здібності", факторів їх розвитку, що є **метою нашої статті.**

Термін "здібності" давно й широко використовується у науковій термінології, однак дослідники досі неоднозначно підходять до розуміння його сутності. Сьогодні більшість учених вважають, що здібності не зводяться до знань, умінь і навичок, однак забезпечують їх швидке набуття, закріплення й ефективне використання в практичній діяльності [1].

У психології здібності є предметом конкуруючих гіпотез залежно від того, як їхні автори тлумачать проблему біологічного і соціального [6: 416]. Прихильники соціального напрямку впевнені, що історіогенез здібностей відбувається в напрямку їх спеціалізації й перебуває під впливом соціального. Тому їх онтогенез можна уявити як освоєння дитиною суспільно-історичного досвіду, втіленого в предметах людської діяльності. За іншою гіпотезою онтогенез здібностей ґрунтується на власне психологічних закономірностях, однак значною мірою залежить від біологічного [6]. Загалом, коли йдеться про онтогенез здібностей, то, як показав Д.Б.Ельконін, можна помітити чергування дієво-операційних і особистісно-мотиваційних компонентів. Дитина розвиває свої здібності то у системі «людина-предмет», то у системі «людина-людина»[9]. Обидві гіпотези об'єднує розуміння єдності здібностей і діяльності. Як зазначав С. Рубінштейн, "людина не може відриватися від природи і цілковито протиставляти себе їй" [7]. Він вважав, що здібності

розвиваються за спіраллю: реалізація можливості, яка є здібністю одного рівня, відкриває нові можливості для розвитку здібностей вищого рівня.

У сучасній психологічній науці виокремлюють два основні підходи до вивчення та застосування поняття "здібності" – загальнопсихологічний та диференційно-психологічний [3: 98]. Загальнопсихологічний підхід під здібностями розуміє будь-який прояв можливостей людини (вихідне положення – людина здатна, може здійснювати певну діяльність). Диференційно-психологічний напрям навпаки підкреслює вроджені відмінності між людьми та здібностями. Здібності визначаються як яскравий прояв певної характеристики функцій, який зумовлений вродженими задатками. Функції характеризують здатність того чи іншого органа виконувати ту роль, для якої він створений природою. Кожна функція має ряд характеристик, за якими можна виміряти рівень їх реалізації [3: 98-99].

Проблемою розвитку здібностей займалися радянські дослідники Б. Ананьєв, Г. Костюк, К. Платонов, Б. Теплов. Концепцію Б.Теплова поділяли інші дослідники, наголошуючи на зв'язку здібностей із розвитком. Як стверджує С. Сисоєва, здібності завжди є результатом розвитку. Вони не з'являються на порожньому місці. Людські здібності виникали й розвивалися в процесі праці, тому вони й виявляються в діяльності, в праці. З розвитком праці та суспільного життя людські здібності розвиваються, зазнають змін їх зміст, і структура [8: 106]. В основі розвитку здібностей лежать певні природжені особливості людини [8: 81].

Отже, здібності - це індивідуально-психологічні особливості особистості, які забезпечують успіх у діяльності та спілкуванні, легкість в оволодінні знаннями, вміннями, навичками. Здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навичок, які має людина, однак здібності забезпечують їх швидке набуття, фіксацію й ефективне практичне застосування. Успішність у діяльності забезпечується не однією, а системою різних здібностей, при цьому вони можуть взаємокомпенсуватися [8: 81].

З огляду на проведений аналіз здібностей психолого-педагогічних досліджень, необхідно виділити змістові характеристики математичних здібностей як особливого феномену.

В.А. Крутецький так визначив математичні здібності: "Під здібностями до вивчення математики ми розуміємо індивідуально-психологічні особливості (перш за все, особливості розумової діяльності), що відповідають вимогам навчальної математичної діяльності і обумовлюють за інших різних умов успішність творчого оволодіння математикою як навчальним предметом, зокрема відносно швидке, легке оволодіння знаннями, вміннями та навичками в області математики" [5: 91]. До компонентів математичних здібностей він відносить:

1) здатність до формалізації математичного матеріалу, відокремлення форми від змісту, абстрагування від конкретних кількісних відношень і просторових форм та оперування формальними структурами відношень і зв'язків;

2) здатність узагальнювати математичний матеріал, виокремлювати головне, нехтуючи несуттєвим, бачачи загальне у зовні різному;

3) здатність до оперування числовою та знаковою символікою;

4) здатність до послідовного, правильно розчленованого логічного міркування, пов'язаного з потребою в доведеннях, обґрунтуванні, висновках;

5) здатність скорочувати процес міркування, мислити згорнутими структурами;

6) здатність до оборотності мислительного процесу (переходу із прямого на обернений хід думки);

7) гнучкість мислення, здатність до переключення із однієї розумової операції до іншої;

8) математична пам'ять (пам'ять на узагальнення, формалізовані структури, логічні схеми);

9) здатність до просторових уявлень [5: 104].

Згідно діяльнісного підходу, кожен із названих компонентів математичних здібностей має здатність до розвитку завдяки *організації математичної*

діяльності, в основі якої система задач, метод навчального та наукового пізнання – математичне моделювання.

Як зазначають О.В. Запорожець, Г.С. Костюк та інші дослідники, рушійними силами розвитку особистості в будь-якому віці є суперечності, що виникають між потребами та можливостями їх задоволення у реальних ситуаціях соціальної взаємодії [2; 4]. У зв'язку з цим, для розвитку математичних здібностей необхідно створювати проблемні ситуації, навчальні протиріччя, що призводять до необхідності постановки та розв'язування нового типу задач.

З огляду на проведений теоретичний аналіз математичних здібностей вважаємо, що їх розвиток здійснюється у процесі математичної діяльності. Як особливий вид діяльності математична як і будь-яка інша за А.М. Леонтьєвим, має задачну структуру.

Підводячи підсумок щодо розглянутої проблеми розвитку здібностей особистості, слід зазначити, що в їх основі лежать певні природжені особливості людини. Процес розвитку здібностей особистості може бути представлений у спірально-видній формі, згідно принципу наступності: від нижчого рівня до вищого. Здібності завжди є результатом розвитку.

Предметом наших подальших досліджень є концепція моделі математичної діяльності, яка слугуватиме основою для розвитку математичних здібностей особистості.

Список використаної літератури

1. Дрозденко К.С. Загальна психологія в таблицях і схемах: Навч. посібник. - К.: "Професіонал", 2004. - 304с.
2. Запорожець А.В. Избранные психологические труды в 2-х т. Т.ІІ. - 296 с.
3. Ильин Е.П. Психология: Учебник для средних учебных заведений. - СПб.: Питер, 2004. - 560с.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості – К.: Рад. шк., 1989. - 608 с.
5. Крутецкий В.А. Психология математических способностей школьников. – М.: Просвещение, 1968. - 432с.

6. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник. – 2-ге вид., допов. – К.: Вища шк., 2001. – 487 с.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание, - М.: Изд-во АН СРСР, 1957. - 328с.
8. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія і педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю традиційної і дистанційної форм навчання. - К.: Міленіум, 2005. - 520с.
9. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. - М.: Педагогика, 1989. – 560 с.